

3.3 Правова охорона та комерціалізація винаходів в умовах реформування патентного законодавства України

В умовах становлення ринкової економіки, нових форм власності в Україні вперше розроблено власне законодавство у сфері винахідництва, для прийняття якого була використана значна наукова база та застосований і міжнародний, і вітчизняний досвід. В цілому, законодавство України у цій сфері відповідає міжнародним стандартам та вимогам ринкової економіки. Проте стрімке зростання ролі винаходів в правовому, економічному, соціальному розвитку суспільства, визнання творчої праці як найважливішого чинника успішного виробничого й комерційного функціонування сучасних підприємств, підвищення їхньої конкурентної спроможності на зовнішньому та внутрішньому ринках спонукає до створення надійного та ефективного механізму правової охорони та комерціалізації винаходів.

Державна політика має підтримувати найбільш важливі галузі виробництва, в яких використання інноваційних продуктів може забезпечити одержання найбільшої віддачі. Проте сучасна правова охорона та комерціалізація винаходів потребує ґрунтовного теоретичного опрацювання, що стає особливо актуальним у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану. Адже поява та вдосконалення нових технологій в змозі істотно вплинути на характер розвитку озброєння, військової та спеціальної техніки.

Для України вдосконалення законодавства у сфері охорони прав на винаходи може бути кроком на шляху реструктуризації економіки та її переорієнтації на інноваційний розвиток. Дійова державна політика при цьому повинна не тільки забезпечувати фінансову підтримку наукових розробок та досліджень, а й створювати ефективні механізми, спрямовані на продуктивне використання результатів науково-технічної діяльності.

Забезпечення належної охорони інтелектуального ресурсу у воєнний час є свідченням підтримки держави національних винахідників, інноваційного бізнесу, а також однією з умов залучення в Україну іноземних інвестицій. Тому,

надзвичайно важливо створити правові механізми охорони прав творців та інших зацікавлених осіб на винаходи у період дії воєнного стану. Саме на державу покладено обов'язок мінімізувати вплив наслідків та негативних факторів дії воєнного стану, зокрема й у винахідницькій сфері.

Так, наразі у зв'язку зі збройною російською агресією, було реформоване законодавство України у сфері інтелектуальної власності й у квітні 2022 року був прийнятий Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» [144], який регулює і забезпечує захист інтересів зацікавлених осіб, зокрема й у винахідницькій сфері, у період дії воєнного стану.

Цей законодавчий акт передбачає зупинення перебігу строків, пов'язаних з охороною прав на винаходи та строків щодо процедур набуття прав на ці об'єкти права, визначених патентними законами України та підзаконними актами. Запропоновано можливість зацікавленим особам подати документи протягом дев'яносто днів від дня скасування воєнного стану, без сплати збору за продовження, подовження чи поновлення відповідних строків. Таким чином, прийняття цього Закону України сприятиме захисту інтересів зацікавлених осіб у винахідницькій сфері у період дії воєнного стану.

Також у 2020 році в Україні було реформоване патентне законодавство у сфері біотехнології. Так, визнання біотехнологічної сфери однією із ключових технологій стало світовою тенденцією, з якою суспільство пов'язує розвиток фармацевтичної галузі та появу нових методів діагностики й лікування захворювань. Не має сумнівів у тому, що біотехнологічні винаходи є результатом творчої праці людини, глибоких наукових досліджень у винахідницькій сфері, що потребують значних капіталовкладень, здійснюваних у складних лабораторіях.

В Україні давно назріла реформа у сфері біотехнології, тому було суттєво оновлене патентне законодавство України. Так, на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реформи патентного

законодавства» [145] у Закон України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» [146] були внесені значні позитивні зміни. Нарешті завдяки цим змінам, по-перше, була обмежена фармацевтична монополія. По-друге, виробники генеричних компаній змогли забезпечити вихід інноваційних лікарських засобів на український ринок.

Розглянемо основні позитивні зміни для виробників генеричних компаній у фармацевтичній галузі. По-перше, володілець патенту, об'єктом якого є активний фармацевтичний інгредієнт лікарського засобу, більше не зможе розраховувати на автоматичне продовження строку чинності майнових прав на винахід. Наразі строк додаткової охорони не може перевищувати п'яти років і буде залежати від фактичної тривалості процедури реєстрації лікарського засобу та засвідчуватиметься сертифікатом додаткової охорони. Ці зміни були спрямовані на боротьбу з різного роду зловживаннями з боку патентоволодільців, коли патентний захист на ті чи інші форми в інших країнах давно минув, але в Україні він продовжував діяти. Завдяки цьому, стримувався і розвиток фармацевтичної науки, і доступність препаратів для українського населення. По-друге, в спеціальне законодавство у винахідницькій сфері імplementоване так зване «положення Болар», необхідність якого давно обговорювала фармацевтична спільнота. Наразі генеричним компаніям надається можливість проводити розробки та дослідження в період дії патентного захисту на активний фармацевтичний інгредієнт без будь-яких обмежень. А державну реєстрацію на свій продукт генерична компанія може отримати тільки на наступний день після закінчення строку дії патенту або сертифіката додаткової охорони.

Таким чином, «положення Болар» дає можливість виробникам генеричних продуктів активізувати розробки та дослідження у період чинності патентів на активний фармацевтичний інгредієнт. Це суттєво скоротить строк виходу генеричного продукту на ринок, буде стимулом для розвитку фармацевтичної галузі в Україні та посприє зростанню обсягів виробництва генеричних продуктів національними фармацевтичними компаніями. Адже після

запровадження «положення Болар» компанії-виробники генеричних продуктів зможуть вільно проходити державну реєстрацію. Це знизить витрати з державного бюджету на закупівлю життєво необхідних ліків завдяки оптимальній ціновій політики українських виробників та забезпечить баланс інтересів між споживачами й виробниками лікарських препаратів.

В цілому, зазначені зміни сприятимуть розвитку фармацевтичної галузі в Україні, в тому числі розширенню номенклатури виробництва лікарських засобів. Проте чи виграють виробники референтних лікарських засобів, а особливо іноземні компанії, залежить від того, наскільки добросовісно виробники генеричних продуктів скористаються законодавчими змінами [147, с. 325–326].

В умовах зростання технологічного складника економічного зростання, особливого значення набуває питання системного трансферу технологій, складовими яких є інноваційні винаходи. Впровадження винаходів у виробництво забезпечує підприємству довгострокові конкурентні переваги. Однак, з одного боку, підприємства мають досить обмежену матеріально-технічну базу для здійснення самостійних досліджень, а з іншого – професійні науково-дослідні установи не отримуючи належного державного фінансування. Саме розбудова відносин між бізнесом та наукою, що сприятиме комерціалізації інноваційних винаходів та їх апробації, дасть змогу забезпечити інноваційний розвиток підприємств на постійній основі.

З перших років незалежності в Україні багато уваги приділяється пріоритетним напрямкам розвитку інноваційної, науково-технічної, наукової діяльності, норми та підходи до яких містяться, зокрема, у багатьох законах України. Проте протягом останніх років законами України про державний бюджет постійно блокувалися норми стосовно фінансового забезпечення науково-технічної та наукової сфери та створення пільгових умов для інноваційного розвитку. В наслідок цього, в Україні через хронічне недофінансування цієї галузі суттєво стримувався розвиток науково-технічної та інноваційної діяльності. Також головними причинами незацікавленості

керівників підприємств у впровадженні нових технологій були наступні: значна зношеність технологічного обладнання, яке не могло бути пристосоване до сучасних інноваційних технологій; відсутність дієвого механізму ефективного просування інновацій у виробництво; невирішеність низки фінансових, правових, економічних, організаційних питань.

Комерціалізація інноваційних винаходів дає змогу підприємству й усьому суспільству інноваційний розвиток, можливість впроваджувати результати науково-технічної діяльності, забезпечує надходження доходів, робочих місць, нових інвестицій, нових технологій, а також податкові надходження до бюджету, що прямо пов'язано зі зростанням добробуту українців.

Ефективно дієвий процес передачі результатів науко-технічної діяльності між бізнесом та дослідницькими організаціями приносить користь не тільки його безпосереднім учасникам, а й усьому суспільству. Проте серед факторів, які гальмують освоєння інновацій у промисловість, слід передусім назвати зменшення внутрішнього попиту на продукцію вітчизняних виробників, значний ризик освоєння інноваційної продукції, брак власних фінансових ресурсів, високі відсоткові ставки кредитів тощо. В Україні слабкою ланкою правового механізму управління економікою все ще залишається неспроможність держави забезпечити зростання впливу інноваційних винаходів та науки взагалі на її соціально-економічний розвиток.

Отже, для реалізації інноваційних програм та підвищення міжнародної конкурентоздатності України, необхідно на державному рівні створити привабливі економічні умови у сфері комерціалізації інноваційних винаходів. Зокрема, змінити систему оподаткування, імпортно-експортну політику для сприяння концентрації інвестиційного капіталу та стимулювання пошукових і фундаментальних науково-дослідних робіт через дослідницькі контракти, цільові пільгові кредити, субсидії, дотації тощо. Необхідно в Україні удосконалити економічну та правову систему щодо фінансового забезпечення комерціалізації та впровадження інноваційних продуктів у виробництво.

Для активної комерціалізації результатів наукової та науково-технічної діяльності в економіку України має бути сформована інноваційна політика, що включає форми та методи взаємодії науки та промисловості з метою широкого втілення розроблень в кінцевий виробничий результат – нові конкурентоспроможні види продукції, технологічні процеси, організаційні рішення. Така політика повинна передбачати вдосконалення економічної, інформаційної, правової, організаційної, соціальної бази та інших складових інноваційної діяльності.

Також проблемним питанням у сфері винахідництва є недосконалість механізму комерціалізації винаходів, завданням якого має бути безперервне масштабне оновлення виробництва. Наразі вітчизняна економіка потребує інтенсивного розвитку цієї сфери. Сучасні технології повинні своєчасно передаватися у сферу бізнесу з тим, щоб забезпечити високу ефективність виробництва та своєчасну появу на ринку нових конкурентоспроможних товарів.

Для вивчення позитивного досвіду пропонується детальніше розглянути практику застосування інновацій у провідних закордонних країнах – США, Японії та Німеччини. Саме досвід цих провідних країн світу щодо механізму комерціалізації інноваційних винаходів у структуру державного господарювання є цікавим для України. Так, у США на початку дев'яностих років було сформовано мережу трансферу технологій, що складається з шістьох регіональних центрів та головного національного центру, розташованих у різних частинах країни. Керує діяльністю цих центрів Національне агентство з дослідження космічного простору (NASA). Створена мережа надає необхідну допомогу щодо трансферу технологій та, зокрема, комерціалізації інноваційних винаходів всім іншим зацікавленим відомствам. Ці чинники сприяють активізації діяльності щодо створення й комерціалізації високих технологій на всіх рівнях по всій країні.

У Німеччині функції посередників між науковими організаціями та промисловістю з комерціалізації інноваційних винаходів виконують спільні дослідницькі асоціації та спеціальні наукові товариства. Їх діяльність

фінансується від доходів контрактних досліджень та субсидій. Також регіональні органи влади вносять значний внесок у створення наукових парків та інноваційних центрів, розглядаючи цю діяльність як найважливішу для регіонального розвитку.

Безсумнівний інтерес у сфері трансферу технологій та, зокрема, комерціалізації та впровадження інноваційних винаходів представляє Японія. Так, Японія приступила до реорганізації систем трансферу технологій ще у 1998 році, після прийняття нормативного акту, у якому передбачалося створення при наукових організаціях відповідних центрів з трансферу технологій, які надаватимуть винахідникам послуги з управління та комерціалізації об'єктів права. Однак досвід діяльності цих центрів показував, що для ефективного здійснення комерціалізації інноваційних винаходів коштів, наданих урядом, недостатньо.

Ці організації створили нові асоційовані комерційні компанії для надання сприяння комерціалізації результатів науко-технічних досліджень та розроблень, а також звернулися до національних університетів з проханням інвестувати кошти у зазначені компанії. Проте і ці заходи не забезпечували повної фінансової незалежності. Тому у 2004 році уряд Японії надав усім національним університетам незалежний юридичний статус з тим, щоб вони мали можливість взяти участь в ініціативах, пов'язаних зі створенням відповідних центрів з комерціалізації та впровадження інноваційних технологій.

Отже, застосовуючи досвід провідних країн світу у сфері трансферу технологій та комерціалізації інноваційних винаходів, потрібно в закладах вищої освіти, на підприємствах, в наукових установах, в організаціях, що створюють та/або використовують інноваційні технології та/або їх складові і яким належать або передаються майнові права на використання винаходів, що є складовими технологій, створити спеціальні центри з трансферу інноваційних технологій, які будуть займатися комерціалізацією винаходів і, таким чином, ефективно управляти інноваційною діяльністю, зокрема:

- визначати найбільш ефективні шляхи використання і комерціалізацію нових технологій;
- оцінювати комерційний потенціал інноваційних винаходів, що є складовими технології;
- вчиняти дії з набуття, охорони та захисту майнових прав на технологію та/або її складові;
- сприяти встановленню нових ділових контактів між розробниками інновацій та їх споживачами й, таким чином, залучати інвестиції у сферу винахідництва;
- виплачувати винагороду винахідникам після впровадження високотехнологічної продукції та укладати договори про комерціалізацію технологій;
- проводити виставкові та аукціонні заходи у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності з метою підтримки українських винахідників;
- сприяти міжнародній співпраці у цій сфері шляхом проведення відповідних конференцій.

Механізмами, що забезпечують взаємозв'язок науки та вітчизняної промисловості, можуть стати спеціальні центри з трансферу інноваційних технологій, які повинні створюватися за активної фінансової та законодавчої участі держави. Також варто відновити податкові пільги винахідникам та тим підприємствам, які займаються комерціалізацією інноваційних технологій.

Наступним кроком має стати державна участь у фінансуванні інноваційного процесу та максимальне полегшення доступу середнього та малого бізнесу до державних фінансових ресурсів. Доцільно також застосовувати такі інструменти як довгострокові лізинги обладнання та державні замовлення. Також необхідно розробити методику оцінки ефективності чинних державних програм фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і порівнювати результативність науково-дослідної діяльності з витратами на фінансування.

Таким чином, аналізуючи досвід України та провідних іноземних країн у сфері комерціалізації винаходів у виробництво, слід зазначити, що лише податкова підтримка для розробників інновацій і споживачів, які проводять комерціалізацію технологій та/або її складових та активна державна участь у створенні відповідних центрів з комерціалізації інноваційних технологій як на законодавчому рівні, так і за допомогою довгострокового фінансування, може розв'язати проблемні питання активізації інноваційних процесів [148, с. 48–50].

В Україні сконцентровано великий науковий потенціал, напрацьовано чимало інноваційних проєктів, зокрема, в хімічній технології, агропромисловій технології та виробництві, промисловій та будівельній технології та виробництві, медицині, медичній техніці та технології, нанотехнології та біотехнології, авіакосмічній технології, енергетиці тощо. Надалі потрібно визначити найбільш пріоритетні напрямки, в які можна додати інвестиції для формування інфраструктури в інших важливих сферах діяльності.

Проте наразі для України потрібно сконцентровувати увагу саме на впровадження воєнних інновацій для захисту нашої країни від російської збройної агресії. За повідомленням авторів [149, с. 119] поява та вдосконалення інноваційних технологій у цій сфері здатна істотно вплинути на характер розвитку озброєння, спеціальної та військової техніки й, відповідно, на характер війни.

Зокрема, у США та ряді провідних іноземних країнах поряд з розвитком традиційних видів систем озброєння значна увага приділяється створенню зброї на нових фізичних принципах. І за оцінками закордонних фахівців, це пояснюється тим, що при виконанні ряду спеціальних бойових завдань, ефективність зброї на нових фізичних принципах може бути істотно вище, ніж у традиційної зброї.

Найбільш широкомасштабні роботи в цьому напрямі проводяться в США, де досягнуті найбільш істотні успіхи в розробленні та створенні таких видів зброї. Також активно ведеться розроблення зброї на нових фізичних принципах в Китаї, Німеччині, Ізраїлі, Франції. До цієї категорії відноситься зброя,

заснована на якісно нових біологічних, фізичних та інших принципах, технічних рішеннях, що базуються на досягненнях у нових сферах знань. Можливості наноозброї надасть надалі змогу завчасно та ретельно підготуватися до широкомасштабного вторгнення. І наразі, для захисту України від російської воєнної агресії та вторгнення на територію нашої держави, для відродження незалежності України та її територіальної цілісності створення ефективної національної наноозброї має бути одне з головних питань.

Отже, можна зробити наступні висновки. По-перше, наразі в Україні потрібно сконцентрувати увагу саме на впровадженні воєнних інновацій для захисту нашої держави від російської збройної агресії. Поява та вдосконалення інноваційних технологій у цій сфері здатна істотно вплинути на характер розвитку озброєння, спеціальної та військової техніки й, відповідно, на характер війни.

По-друге, вітчизняний ринок у фармацевтичній галузі потребує подальшого реформування. Серед пріоритетних напрямів реформування ринку у цій галузі актуальними є: внесення змін до чинного законодавства щодо удосконалення системи контролю якості лікарських засобів, державного регулювання цін на лікарські засоби, раціональне використання лікарських засобів. Питання забезпечення українського населення доступними, якісними та безпечними лікарськими засобами мають бути одними із пріоритетних напрямів державної політики, особливо у цей складний для України час.

По-третє, держава повинна бути зацікавлена в розвитку біотехнологічної сфери. Так, наразі в Україні існує реальна потреба в розвитку та правовій охороні винаходів у сфері біотехнології не тільки в інтересах творців об'єктів права та їх роботодавців, але і в інтересах суспільства з метою впровадженню біотехнологічних інновацій та сприянню технічному прогресу.

По-четверте, аналізуючи досвід провідних іноземних країн, можна зробити висновок, що успішна комерціалізація результатів науково-технічної діяльності можлива лише при прямій взаємодії промисловості та наукових інституцій за активної фінансової та законодавчої участі держави.

Вп'яте, в Україні закладено нормативну базу щодо міжнародного співробітництва у сфері комерціалізації інноваційних технологій. Проте, на відміну від досвіду провідних іноземних країн, в Україні трансфер технологій поки що не отримав необхідного розвитку. Для активного впровадження результатів науково-технічної та наукової діяльності в національну економіку має бути сформована інноваційна політика, що має включати методи й форми державного стимулювання взаємодії науки та промисловості з метою широкого втілення розроблень в кінцевий виробничий результат – нові конкурентоспроможні види продукції, технологічні процеси, організаційні рішення тощо. Така політика повинна передбачати вдосконалення інформаційної, економічної, правової, фінансової, соціальної, організаційної бази та інших складових інноваційної діяльності.

Вшосте, аналізуючи досвід України та провідних іноземних країн у сфері комерціалізації інноваційних винаходів у виробництво, слід зазначити, що лише податкова підтримка розробникам інновацій та споживачам, які проводять впровадження технологій та/або її складових та активна участь держави у створенні відповідних центрів з комерціалізації інноваційних технологій як на законодавчому рівні, так і за допомогою довгострокового фінансування, може розв'язати проблемні питання активізації інноваційних процесів.